

ZÁDORI IVÁN

Európai szigetek és szigetrégiók: Európa perifériáján?

Az európai szigetek és szigetrégiók jelentős része az uniós dokumentumokban legtöbbször elmaradott, hátrányos, strukturális problémákkal küzdő területeknek tekintett, ahol leginkább e területek gazdaságának sérülékenysége, a megfelelő infrastruktúra hiánya, a szociális és közszolgáltatások gyengesége, az energiafüggőség, a természeti környezet sérülékenysége, illetve a méretgazdaságosságból fakadó problémák kerülnek kiemelésre. A 286 európai sziget jellegű régióra¹ vonatkozó vizsgálat alapján néhány kivételtől eltekintve a szigetek gazdasági és szociális helyzete rosszabbnak bizonyult azoknak az országoknak az átlagához képest, amelyekhez tartoznak. A szigetek az egy főre jutó GDP általában alatta marad az országos átlagoknak, bár ez nem azt jelenti, hogy az adott tagországban feltétlenül itt tapasztalhatók a legrosszabb teljesítmények, másrészt nem minden terület helyzete tekinthető „tragikusnak”, 2002-ben a 2004-es bővítés előtti 21 európai sziget-régió GDP-je 3 esetben haladta meg EU 15-ök átlag GDP-jét, méghozzá a Baleár-szigetek, Åland és Shetland esetében.² A 21 sziget-régió kivül érdemes még említést tenni azokról a területekről is, amelyek ugyan EU tagországok „felségterületei”, de nem EU tagok. Ezen szigetek egy része földrajzilag Európához tartozik (Feröer-szigetek, Guersey, Jersey, Man-sziget), másik, lényegesen nagyobb része pedig elsősorban Közép-, és Észak-Amerikában, valamint a Csendes-óceánon található, az európai anyaországokkal való kapcsolataikat pedig az esetek többségében sajátos föderalisztikus viszonyrendszer és az autonómia különböző fokai jellemzik.

Az európai regionális politikát tekintve az Európai Bizottság az állandó természeti és strukturális hátrányoktól sújtott régiók problémáit kiemelt kérdésként kezeli, lehetőség szerint kiiktatva azon társadalmi-gazdasági, történelmi, fizikai vagy természeti tényezőket, amelyek fékezik egyes területek versenyképességét és akadályozzák fejlődésüket.³ Intézményi szempontból a szigetekről világos említést tesznek a szerződések (Maastrichti Szerződés, 154. cikk, Amszterdami Szerződés, 158. cikk, ill. az Amszterdami Szerződéshez csatolt 30. sz. nyilatkozat), amelyek elismerik, hogy a szigeti jelleggel járó strukturális hátrányok súlyosan akadályozzák a

---

¹ Az Eurostat által a sziget meghatározásához alkalmazott öt ismérvtől a következő: a sziget területe legalább 1 km² legyen, a sziget és a szárazföld közötti távolság legalább 1 km, az állandó lakosok száma legalább 50 fő, a sziget és a szárazföld között nem lehet állandó kapcsolat, valamint az érintett szigeten nem található uniós ország fővárosa.

² Off The Coast of Europe. Study undertaken by Eurisles on the initiative of the Islands Commission of CPMR, 2002 http://www.eurisles.com/strategie/Sommaire_EN.htm

³ ECO/137 Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: Vélemény a strukturális hátrányoktól sújtott régiókról. „Hogyan biztosítható az állandó természeti és strukturális hátrányoktól sújtott régiók jobb integrációja?” Brüsszel, 2005. február 10.

http://eescopinions.eesc.europa.eu/viewdoc.aspx?doc=/esppub1/esp_public/ces/eco/eco137/hu/ces140-2005_ac_hu.doc

sziget jellegű régiók gazdasági és szociális fejlődését, s ennek megfelelően – a belső piacba egyenlő feltételekkel történő integrációjuk érdekében – közösségi szintű jogi intézkedések meghozatalát ajánlják minden indokolt esetben.⁴ Az unión belül léteznek olyan területek is, amelyek szigetek és hegyvidéki területek egyszerre, bár a kritikus pontok elismerése megtörtént, de ugyanakkor nincs átfogó, megfelelően strukturált uniós politika, amely ezen területek problémáit kezelné. A szigetterületekhez képest a hegyvidéki területek kérdése egyébként sokkal „kritikusabb” az EU szempontjából, mivel a hegyvidéki területek a 2004-es bővítés előtt az Unió területének kb. 40%-át tették ki, ahol körülbelül 66,8 millió ember élt (az EU akkori lakosságának 17,8%-a). Az EGSZB irányelvei egyébként jól mutatják, hogy milyen az általános szemlélet az európai szigetekkel kapcsolatban⁵:

- Az első elv az „*állandóság*” elve, tartósnak feltételezve azon földrajzi és gazdasági-társadalmi hátrányokat, amelyek a szigeteket érintik.
- A második elv a „*pozitív diszkrimináció*” elve. Ez azt jelenti, hogy az egyes területek számára a folyamatosan jelentkező hátrányok ellensúlyozása céljából hozott intézkedések nem tekinthetők jogtalan előnyöknek, hanem éppen arra szolgálnak, hogy egyenlő (vagy egyenlőbb) esélyeket teremtsenek.
- Végül a harmadik elv az „*arányosság*” elve, mivel az állandó hátrányoktól sújtott területek helyzete más és más, ezért az intézkedéseknek és beavatkozásoknak is az adott szituációhoz kell illeszkedniük. Az állandó hátrányoktól sújtott régiók érdekeit szolgáló pozitív megkülönböztetés akkor lehet tehát indokolt, ha ténylegesen is a korlátok felszámolására és megszüntetésére irányul.

A közösségi és nemzeti politikák támogatásával az elmúlt időszakban több program indult e területek fenntartható – és speciális sajátosságaikra alapozó – fejlődésének biztosítása érdekében. A gazdaságfejlesztési programok elsősorban a diverzifikációs lehetőségek támogatásával, és az alkalmazkodási képesség fokozásával kapcsolatosak, különösen olyan esetekben, ahol a gazdaság tipikusan egyszektoros, és természetesen itt is felbukkan a magyar területfejlesztési gyakorlatból is ismert „univerzális” megoldási lehetőségek köre, mint a fenntartható vidékfejlesztés, a turizmus, kis- és középvállalkozások fejlesztése, a helyi gazdaság élénkítése stb. Az európai szigeteket vizsgálva azonban néhány korábban említett nem tipikus példa is nyomon követhető, ahol az egyes szigetek akár hosszabb távon is képesek voltak kedvező eredményeket produkálni különleges földrajzi pozícióik, kedvező erőforrásaik kihasználásával és menedzselésével. A következőkben ezek a „sikertörténetek” kerülnek röviden bemutatásra, ahol az egyes szigetek gazdasági teljesítménye az európai uniós átlagot meghaladja.

ÅLAND-SZIGETEK, Finnország svéd nyelvű tartománya Svédországtól keletre, Finnországtól délnyugatra, Stockholmtól körülbelül 65 mérföldre helyezkedik el. A szigetcsoport több mint 6500 szigetből, szigetcskéből áll, mintegy 572 négyzetmérföldnyi területen. A fő szigeten (Fasta Åland) az összterület mintegy 70%-án a 26.000 fős népesség 90%-a él.⁶ A lakosság 92%-a svéd, 5%-a finn anyanyelvű ålandi.⁷

---

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Åland in Brief <http://www.aland.ax/404.pbs>

⁷ <http://en.wikipedia.org/wiki/Åland>

A szigeteken ie. 5000 körül jelentek meg az első vadászó, halászó csoportok, de csak ie. 3. évezredtől figyelhető meg a permanens emberi jelenlét és tekinthető Åland folyamatosan lakottnak. Ie. 400 – isz. 500 közötti periódusban az időjárás kedvezőtlenebbé válásával a népességszám nagymértékben lecsökkent, csak az időszak végétől figyelhető meg jelentősebb növekedés, elsősorban az egyre intenzívebbé váló viking expanzióknak köszönhetően. Åland sajátos földrajzi elhelyezkedése miatt a kereskedelmi kapcsolatoknak, elsősorban a közvetítő kereskedelemnek már a korai időszakától kezdődően kitüntetett szerepe volt. A 13. században Åland és Finnország a svéd korona része lett, többé-kevésbé önálló adminisztrációval. A terület ütközőzóna volta miatt a fegyveres konfliktusok folyamatosan jelentkeztek az elkövetkező századokban: a 16. században például a dán-svéd konfliktusok nehezítették az életet a szigeteken, majd később a svéd-orosz háborúskodások miatt szenvedett sokat a lakosság. Svédország 1809-ben az 1808–1809-es svéd-orosz háborút lezáró fredrikshamni béke rendelkezéseinek megfelelően kénytelen volt lemondani Ålandról és Finnországról Oroszország javára. Az oroszok a szigeteket a Finn Nagyhercegséghez csatolták, és katonailag is megerősítették a stratégiaileg rendkívül értékes helyen fekvő területet. A krími háborút követően a háborút lezáró párizsi békeszerződés értelmében Åland demilitarizált területté vált.

Amikor 1917-ben Oroszország széthullása megkezdődött, Åland vezetői titkos tanácskozást tartottak, ahol elhatározták, hogy a svéd anyaországhoz kívánnak csatlakozni, majd petíciót juttattak el a svéd királyhoz és a kormányhoz. 1917. decemberében megalakult független Finnország, az új köztársaság azonban nem támogatta az ålandiak kezdeményezését, ugyanakkor széleskörű autonómiát ígért a létrejött új állam keretei között, amit viszont a szigetek képviselői nem fogadtak el. Az „ålandi kérdés” néven elhíresült konfliktus nemzetközi jelentősége miatt hamarosan az újonnan létrejött Népszövetség látó, illetve hatáskörébe került.⁸ 1921 júniusában a Népszövetség egy kompromisszumos megoldást vázolt föl a háromszereplős konfliktus kezelésére, melyet az érintett felek végül elfogadtak: Finnországnál maradt Åland, de cserébe garantálnia kell a szigetek svéd kultúráját, nyelvét, és a saját önkormányzatiság biztosítására vonatkozó ígéretét, amit a szigetnek még 1920-ban ajánlottak fel. A döntést kiegészítette egy finn-svéd egyezmény, az ún. Autonómia Törvény, amely további garanciákat tartalmazott a szigetek autonómiájára, demilitarizációjára és semlegességére vonatkozóan. A népszövetségi elképzelések elfogadása után Åland gyorsan megválasztotta a saját parlamentjét, amely 1922. június 9-től megkezdte a működését.⁹

Az Autonómia-törvény értelmében saját, szigeti hatáskörű ügynek tekinthető a helyi költségvetés, az oktatás, a kultúra, a helyi épített örökség védelme, az egészségügyi ellátás, a természeti környezettel kapcsolatos kérdések köre, az ipar, a helyi szállítás, a helyi önkormányzat, a postai szolgáltatások, a kommunikáció, a rádió és televízió, közös azonban a külügy, a polgári és büntetőjog legnagyobb része, a bírósági rendszer, vámok, valamint az állami adórendszer. A 30 fős parlamentet 4 évente választják, a helyi politikai erők „függetlenek”, nem a finn pártok helyi tagszervezetei. Az ålandiak saját képviselővel is rendelkeznek a finn parlamentben. Az ålandi parlament által elfogadott törvényeket a finn köztársasági elnöknek is engedélyeznie kell, aki csak két esetben élhet vétőjoggal: ha a parlament túllépte az autonómia

---

⁸ Lindström, B. (2000), 107. p.

⁹ Åland in Brief <http://www.aland.ax/404.pbs>

kereteit, illetve abban az esetben, ha az adott törvény Finnország külső vagy belső biztonságát veszélyeztetné. A finn kormány képviselője a kormányzó, akit a finn elnök jelöl.¹⁰

Az Autonomia törvény értelmében a svéd az egyetlen hivatalos nyelv a szigeteken, a közoktatás nyelve szintén svéd. 1970 óta Åland képviselteti magát az Északi Tanácsban, amelybe két képviselőt a parlament, két képviselőt a kormány delegál. Åland az Északi Miniszterek Tanácsának működésében is részt vesz. A külügyek nincsenek szigeti hatáskörben az Autonomia-törvény értelmében, ugyanakkor olyan ügyekben, ahol Finnország és Åland közösen érintett egy-egy nemzetközi kérdésben, az egyes döntésekhez az ålandi parlament jóváhagyása szükséges. Így például, amikor Finnország 1995-ben az Európai Unióhoz csatlakozott, a szigetek csatlakozása a parlament beleegyezésétől függött. Két népszavazás is történt ez ügyben, a parlament pedig kitartott azon álláspontja mellett, hogy Åland kapcsolata az EU-val csak speciális szabályok, különleges elbánás alapján történhet meg. Ez a speciális protokoll, ami része a finn csatlakozási szerződésnek, Åland-ot „harmadik területként” kezeli, és megerősíti Åland speciális státuszát a nemzetközi törvényeknek megfelelően.¹¹ Åland része ugyan az Európai Uniónak, néhány fontos kérdésben azonban kivételes jogállással rendelkezik. A nem-ålandiak ingatlanszerzési és vállalkozási joga korlátozott a szigeteken, és Åland nem tagja az EU vámuniójának sem. Ez utóbbi azt jelenti, hogy Åland adózási szempontból „harmadik országnak” minősül, továbbra is lehetővé téve például a Svédország és Finnország között közlekedő kompokon az adómentes árusítást.

Åland jelentősen függ a környező országokkal való kereskedelmi kapcsolatoktól. Finnország déli része, illetve a stockholmi régió között „félúton” elhelyezkedő szigetek helyzete nagyon kedvező, ugyanakkor érzékeny is a két említett területen tapasztalható gazdasági ingadozásokra. Megközelítően 2600 üzleti vállalkozás van a szigeteken, ebből körülbelül 700 mezőgazdasági vállalkozásként működik. „Nagy” cégeknek 20 vállalat tekinthető: hajózási vállalatok, bankok és biztosítótársaságok rendelkeznek, több mint 50 munkavállalóval, ugyanakkor a vállalkozások 90%-a 10 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztat, és közülük sok az egyszemélyes vállalkozás.

Åland gazdaságában meghatározó a szolgáltató szektor, a foglalkoztatottak 70%-a és a GDP 80%-a e szektorhoz kötődik. A szolgáltatásokon belül különösen a tengerrel, hajózással kapcsolatos üzleti vállalkozások köre tekinthető jelentősnek, amely a GDP 40%-át produkálja.¹² A hajózási vállalkozások munkaerő-szükséglete jóval meghaladja a rendelkezésre álló erőforrásokat, a hiányzó munkaerőt növekvő számú finn, svéd, valamint a balti köztársaságokból származó munkavállalók pótolják a szektorban. A szolgáltatások másik meghatározó területe az egyre komolyabb szerepet játszó turizmus, amely a szigetek elérhetőségének, megközelíthetőségének javulásával lódul meg igazán. A szomszédos területek és Åland közötti gyakori kompjáratok évente megközelítően 1,8 millió utast szállítanak a szigetekre. A látogatók jelentős része nem tölt hosszú időt Ålandon és még aznap visszatér, de évről évre növekszik azok száma, akik hosszabb időt töltenek el a szigeteken, ami megközelítően 540.000 vendégéjszakát jelent évente. Åland hoteli és szállodái 2600 ágyhellyel rendelkeznek, és több mint 2000 nyaralóház is található a szigeteken. További

---

¹⁰ Uo.

¹¹ Lindström, B. (2000), 117. p.

¹² Lindström, B. (2000), 113. p.

fontos kínálati elemként jelenik meg az a 20 vendégkikötő, amely a saját hajókkal és motorcsónakokkal érkezőknek biztosít kedvező feltételeket. Ålandon az ipari tevékenységek nem tekinthetők szignifikánsnak, ugyanakkor a szigeteken található magas színvonalú műanyagipar, némi bútóripár, és elektronikai ipar is. Mezőgazdasági tevékenységek nem jelentősek, elsősorban a helyi igényeket képesek kielégíteni, meghatározó haszonnövényként hagyma, kínai kel, krumpli, alma és a cukorrépa tekinthető fontosnak. A halászat esetében hasonló a helyzet, elsősorban a helyi igények kielégítése figyelhető meg.

A munkanélküliségi ráta alacsony, jelenleg 1,8%, hosszú idő óta nincsenek igazán munkaerőpiaci és foglalkoztatási zavarok, ugyanakkor a nyári szezonban a megfelelő szolgáltatások biztosítása csak külső, szezonális munkavállalók bevonásával lehetséges. A népesség külső forrásból történő növekedését a letelepedéssel kapcsolatos szabályok korlátozzák. A „letelepedési jog” születéskor jár, abban az esetben, ha az adott egyén bármelyik szülője rendelkezik vele. E joggal rendelkezők választhatók és választhatók, tulajdont szerezhetnek, illetve üzleti tevékenységet folytathatnak Ålandon. Azok az egyének, akik már 5 évet éltek a szigeteken, és megfelelő szinten beszélnek svédül, folyamodhatnak a státuszért, feltéve, ha finn állampolgárok. A helyi kormányzat bizonyos esetekben ettől eltérhet, általában abban az esetben, ha a jelentkező ingatlant kíván szerezni, illetve üzleti vállalkozást akar indítani. Ugyanakkor azok, akik 5 évet meghaladó időszakot a szigeten kívül töltenek, elvesztik e státuszt.

Az oktatási rendszer működtetője a helyi önkormányzatok, a 9 éves alapoktatásban az angol nyelv kötelező, míg a finn, ill. egyéb nyelvek választhatók. A 16 éves önkormányzat nem csupán alapfokú oktatást biztosít, hanem középiskolákat is fenntart, a gyerekeknek így nem kell elmenniük más területekre, helyben is el tudják végezni az általános és középiskolát is. Ålandon lehetőség nyílik főiskolai, illetve posztsekunder képzésekre is hajózás, kereskedelem, egészségügy, turizmus, helyi gazdasági, gazdálkodási ismeretek, mezőgazdaság ismeretek területén, amely a helyi munkaerőpiaci igények kielégítéséhez nagymértékben hozzájárul, illetve felkészíti a hallgatókat a további egyetemi tanulmányok folytatására. Egyetemi szintű képzés nincs Ålandon, a hallgatók nagy része jellemzően svédországi és finnországi egyetemeken tanul tovább.

A szigetek több szempontból is modell-értékűek, elsősorban a nemzetiségi kérdés normális, fegyveres konfliktus nélküli kezelésének iskolapéldájaként jelenik meg Åland a szakirodalomban. A speciális földrajzi elhelyezkedésből fakadó ütközőzóna-problémakör sajátos megoldása az I. világháború után a szigetek széleskörű autonómiáját eredményezte, amely alkalmasnak bizonyult arra, hogy Åland az így szerzett előnyöket megfelelő módon menedzselve és a különleges szabályokat kihasználva egyes tevékenységekben, elsősorban hajózási, biztosítási szolgáltatásokban versenyképes kínálatot teremtsen, és kedvező életminőséget biztosítson a szigetek lakói számára.

SHETLAND Skócia partjaitól északkeletre, az Orkney-szigetektől északkeletre, a Feröer-szigetektől pedig 280 kilométernyire fekszik. A fősziget 967 km², a szigetcsoport összterülete 1466 km², 21.900 fő lakossággal és viszonylag alacsony, 15 fő/km²-es népsűrűséggel.¹³

---

¹³ <http://www.shetland.gov.uk/business-jobs/EconomicDevelopment.asp>

Shetland benépesülése ie. 3000 körül kezdődött meg, az első lakosok szarvasmarhatartással és mezőgazdasági tevékenységekkel foglalkoztak. Shetland később a pikt királyság része lett, majd a 9. század végétől a vikingek fennhatósága alá került. A viking kolonizáció hasonlóan Åland esetéhez, a skandináv területek túlnépesedésével és a megművelhető területek hiányával függött össze, melynek eredményeképpen a vikingek gyakorlatilag egész Észak-Európát kolonizálták, az Ibériai-félszigettől kezdve Normandiáig, Skóciától Shetlandon át Orkney-szigetekig. Amíg a dánok inkább a „lakottabb” angol és francia területek felé terjeszkedtek, addig a norvégok leginkább az északi, illetve a nyugati irányokat preferálták, a svédek esetében pedig a keleti, délkeleti terjeszkedés volt megfigyelhető. Shetland esetében a viking kolonizáció a korábbi pikt lakosságot eltüntette, illetve beolvasztotta, új nyelv, új kultúra, új törvények jöttek létre. 1195-től a szigetcsoport a norvég korona fennhatósága alá került. 1262-ben III. Sándor skót király bejelentette az igényét a szigetre. A norvég uralkodó, Hákon király azonban határozottan visszautasította az alapvetően (legalábbis szerintük) norvég érdekszférába tartozó szigetek megszerzésére irányuló skót elképzeléseket, és jelentős flottát szerelt fel, amellyel Shetlandra hajózott. A két fél ekkor egyezkedni próbált, az elhúzódó és végül eredménytelen tárgyalások után azonban a norvégok partraszálltak és megütköztek a skót seregekkel. A „döntetlen” largs-i csatát 1263 októberében mindkét fél győzelemként könyvelte el, de a norvégok pozíciója meggyengült, Hákon királynak vissza kellett vonulnia, és 1263 decemberében bekövetkező halálával a további skóciai „büntető” hadműveleteknek hamar vége szakadt.

Magnus Lagabøte, a következő király, szakítva apja korábbi politikájával, tárgyalásokat kezdeményezett III. Sándorral, 1266-ban a perth-i egyezményben lemondott a legtávolabbi norvég területekről, beleértve Man szigetét és a Hebridákat is, egy összegben fizetendő egyszeri 4000 márkáért és további, évi rendszerességgel fizetendő 100 márkáért (amit egyébként a skótok hamarosan egyre kevésbé fizettek rendszeresen), ugyanakkor a skótok elismerték a norvég fennhatóságot Orkney és Shetland esetében. Annak ellenére, hogy a megállapodás értelmében Orkney és Shetland továbbra is Norvégia része maradt, a szigetek a skót befolyás a következő évtizedekben egyre erősebb lett, melynek első látványos megnyilvánulása az volt, hogy 1379-ben Henry Sinclair skót earl Orkney-t irányítása alá vonta. Norvégia Kalmár Unióba történő belépése (1397) után a külső területekkel kapcsolatos politikában immár a dán érdekek domináltak, ennek köszönhetően 1468-ban, amikor az állandó pénzügyi problémákkal küzdő I. Christian dán és norvég király lányát, Margaretet eljegyezték III. James skót uralkodóval, a hozomány előteremtéséhez I. Christian 1468 szeptemberében Orkney-t 50.000 rajnai forintért elzálogosította a skót királynak, majd a következő évben 8000 rajnai forintért erre a sorsra jutott Shetland is, azzal a kitéttel, hogy a szigetet a norvég uralkodók a későbbiekben kiválthatják.¹⁴ A 17. és a 18. században több kísérlet történt a kiváltásra, sikertelenül.

Az immár skót fennhatóság alatt álló szigetek a 16. századtól kezdve egyre nagyobb intenzitással kapcsolódtak be a Hanza szövetségen belüli kereskedelembe, a jelentős exportcikknek számító sózott és füstölt halért cserébe pénz, gabona, textilárúk, sör és egyéb termékek kerültek a német kereskedővárosokból a szigetekre. A német kereskedővárosokkal, elsősorban Brémával, Lübeckkel és Hamburggal folyta-

---

¹⁴ Moore, D. W. (2005), 15. p.

tott rendszeres kereskedelmi kapcsolatok egészen 1707-ig álltak fenn¹⁵, ettől kezdve viszont a német városokkal történő kereskedelem erőteljes korlátozására került sor. Az új helyzet komoly gazdasági depresszióhoz vezetett, bár a helyi és skót kereskedők megpróbálták folytatni a korábbi kereskedelmi tevékenységeket, a hagyományos exportcikkeket más piacokon próbálva értékesíteni, de ez koránt sem voltak olyan sikeresek, mint a korábbi szereplők. A mezőgazdasági tevékenység is hanyatlásnak indult, és egyre több korábbi földműves kényszerült halászatra, hogy a kereskedelmi tevékenységeket folytató földesurak igényeit kielégítsék. A feudális elemek és köztöttségek viszonylag hosszú időn keresztül fennmaradtak a szigeteken, az egyszerű szigetlakók sok tekintetben a klasszikus jobbágysághoz hasonlító függőségi helyzetét William Ewart Gladstone angol miniszterelnök szüntette meg az 1880-as években, „felszabadítva” a „jobbágyokat” a földesúri kötelezettségek alól. A XX. század első fele nem tekinthető igazán sikertörténetnek Shetlandon, a nehéz életkörülmények, a kedvezőtlen infrastrukturális feltételek, a periférikus helyzet eredményeképpen egyre komolyabb méreteket öltött a kivándorlás, az 1861-es 32.000-es népességszám 100 év alatt 17.827 főre csökkent.¹⁶

Az 1970-es évek elején azonban olaj és gázmezőket találtak a sziget partjainál. Az olajüzlet véget vetett a további jelentős kivándorlásnak, az infrastrukturális feltételek és az életminőség pedig nagymértékben javult a korábbi időszakokhoz képest. Bár nem független szigetéről van szó, a korábbi norvég kulturális kapcsolatok és nem utolsósorban a közeli hasonló példák (Feröer, Man) hatására az elmúlt néhány évtizedben némi függetlenségi törekvések figyelhetők meg a szigeteken. Napjainkban a közel 100 szigetből álló szigetcsoporthoz csupán 15 lakott. A szigetlakók háromnegyede a szolgáltatási szektorban tevékenykedik. Az olajipar megközelítően 116 millió fontot hoz évente, de a korábbi történeti korokban domináns halászattal összefüggő tevékenységek továbbra is jelentősek, kétszer annyi bevételt hoznak és háromszor annyi munkaerőt foglalkoztatnak, mint az olajüzlet. Ugyanakkor a helyi önkormányzat (Shetland Islands Council) is fontos foglalkoztatónak van jelen, a munkaerő közel 28%-át foglalkoztatva (2003). A korábban vázolt gazdasági tevékenységeken kívül fontos ágazatként van jelen a szintén komoly hagyományokra visszatekintő juhtenyésztés és helyi specialitásként a shetlandi póni tenyésztése is.¹⁷

Shetland barátságatlan éghajlata nem túlságosan alkalmas a növénytermesztésre, a korábbi történeti korokban a mezőgazdasági tevékenységek elsősorban a helyi igények kielégítését és az önellátást szolgálták, de némi zab és árpatermesztés napjainkban is létezik a szigeten. Az elmúlt 25 évben a munkanélküliségi ráta tartósan 5% alatt volt (2004-ben csak 2%-os), ugyanakkor a szezonális halászati tevékenységek, és a hal iránti világpiacon kereslet változásainak hatása rendszeresen kilengéseket generálhat. Shetland elérhetősége, megközelíthetősége jónak mondható, elsősorban a kompjáratok a meghatározók, melyek Norvégiával, Dániával, Skóciával, és a környező szigetekkel biztosítják a folyamatos összeköttetést. Shetlandon 34 oktatási intézmény, két középiskola, és egy főiskola, a North Atlantic Fisheries College található.

Shetland esetében az ezredfordulót követő évektől egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a web-alapú gazdaság térhódítása, valamint a „szeles” szigeteken

---

¹⁵Act of Union, 1707

¹⁶<http://en.wikipedia.org/wiki/Shetland>

¹⁷A shetlandi póni a XIX. században fontos exportcikknek számítottak, elsősorban bányákban használták

rendeletre álló megújuló energiaforrások egyre fokozottabb kihasználása: 2007 januárjában a Shetland Islands Council együttműködési megállapodást írt alá a „Scottish and Southern Energy” nevű skót energiaszolgáltatóval, amely a szigetcsoport területén történő 200 turbinás szélfarm, valamint Shetland és Skócia közötti tenger alatti kábel kiépítését tervezi, amely további évi 20 millió fontot hozhat a szigetek konyhájára.¹⁸

BALEÁR-SZIGETEK. Spanyolország délkeleti partjaitól 100 kilométernyire fekvő 5062 négyzetkilométernyi területen fekvő 917.000 fő lakosságú szigetrégió egy Spanyolország 17 autonóm régiója közül, négy nagyobb lakott szigetből és 12 kisebb, jórészt lakatlan szigetből áll. A szigetek fő bevételei a turizmusból származnak, ugyanakkor „kiegészítő” tevékenységként jelenik meg a hagyományos mezőgazdasági tevékenységek köre és a halászat, a szintén komoly múltra visszatekintő sólepárlás, a textil- és kerámiaipar, valamint a (mű)gyöngykészítés is. A szigetek megközelítően ie. 5000 óta lakottak, az egyes korok emlékei a keltáktól az ibérekig, a görögöktől a föníciaiakig, a karthágóiaktól a rómaiakig megtalálhatók a szigetekken. A rómaiak után a vandálok, bizánciak, gótok és végül mórok hódították meg a Baleár-szigeteket. A mór uralom a 13. századig tartott, véglegesen 1229-ben I. Aragóniai Jakab szorította ki őket és megalapította a Mallorcai Királyságot. A viszonylagos önállóságnak és autonómiának II. Ferdinánd és Izabella vetett véget, akik az egységes spanyol királyság létrehozásakor a szigeteket tartományként Spanyolországhoz csatolták.

A szigetekre irányuló turizmus felfutása a II. világháborút követő évektől indult meg, az egyre növekvő jólét, a fizetett szabadság megjelenése és térhódítása, az utazási költségek csökkenése, és nem utolsósorban a Baleár-szigetek természeti, kulturális, infrastrukturális kínálati elemei hatalmas tömegeket csábítottak a szigetekre. A rohamos fejlődést jól mutatja, hogy míg 1950-ben az érkezések száma 100.000 fő körül mozgott (Majorca: 90%!), addig 1998-ban 10,1 millió érkezést regisztráltak, melynek 12%-a Spanyolországból, a maradék elsősorban európai küldőterületekről érkezett. A turisták 75%-a Majorcát, 15%-uk Ibizát és Formenterát, 10%-a pedig Minorcát választotta.¹⁹ A 60-as évektől egyre inkább a repülővel történő megközelítés vált népszerűvé, a hagyományos komp és hajójáratok helyett. A küldőterületek közül a 60-as évekig a spanyol anyaország vezetett, majd e vezető szerepet az angol, majd a német turisták vették át. A nyaraláson kívül jellegzetes trendként jelentkezik hétvégi házak, második otthonok vásárlása is, a jelenség elsősorban az angolok, és egyre inkább a németek esetében figyelhető meg. A szigetekre látogatókat magas szintű elégedettség jellemzi, jelentős részük (70%) újra visszatérő vendég, annak ellenére, hogy a nyári hónapokban tapasztalható zsúfoltság sok esetben negatív hatásokat generál. Közel 50 éves idegenforgalmi tapasztalat jól látszik a Baleár-szigetek kínálatán, amelyet elsősorban helyi tulajdonú idegenforgalmi vállalkozások biztosítanak.

A turizmuson kívül az egyéb ágazatok egyre inkább elvesztették korábbi szerepüket, beleértve a hagyományos mezőgazdasági tevékenységeket is, amelyek a szigetek száraz és sokszor csapadékhányos éghajlata egyébként sem túlságosan kedvelt. Az idegenforgalom ugyanakkor jelentős számú munkahelyet generált a kapcsos-

---

¹⁸ BBC News: Powering on with island wind plan. http://news.bbc.co.uk/1/hi/scotland/north_east/6277049.stm

¹⁹ Uo. 194. p.

lódó iparágakban és tevékenységi körökben (építőipar, éttermi kínálat, autókölcsönzési lehetőségek biztosítása stb.) Az ezredfordulón a szigeteken a primer szektor aránya 2,5%, szekunder szektor 25%, terciér szektor pedig 72,5%-os arányt képviselt. A munkanélküliségi ráta 1999-ben 8% volt a szigeteken.²⁰ A munkaerőpiaci igényeket a Baleári Egyetem (Universitat de les Illes Balears), illetve egy szállodaipari iskola (Escola d'Hoteleria) képzési programjai elégítik ki, bár elég nagyszámú a szigeteken tevékenykedő vendégmunkások száma is.

A Baleár-szigetek 1983-as autonómiájától számítható az igazi tömegturizmus kibontakozása, ahol az autonóm kormányzat kezdetben az alapvető infrastrukturális feltételek megteremtésén kívül kevés figyelmet szentelt a tömegessé váló turizmus gazdasági, társadalmi és környezeti hatásaira. Ez a hozzáállás alapvetően az 1990-es évek közepétől változott meg, ekkorra kezdtek a tömegturizmus által generált negatív hatások egyre kritikusabbá válni és ekkor kezdődött meg a „szabadpiac” korlátozása egy hosszabb távon is fenntartható turizmus kiépítésének megvalósítása érdekében.²¹

Az első pillantásra igazi sikertörténetnek tűnő turizmus erősen szezonális jellegzetességeket mutat, a vendégéjszakák jelentős része az április-november periódusban keletkezik. A szezonális csökkenésére tett kormányzati kísérletek és magánkezdeményezések nem igazán tekinthetők sikeresnek, a turisták körében továbbra is a nyári hónapok a népszerűek, a téli hónapokra az összes érkezésnek csupán a 18%-a esik. E szezonális természetesen a munkaerőpiaci kereslet és kínálat tekintetében is komoly egyensúlytalanságokat produkál. További jelentős függőség tapasztalható a korábban már említett légi közlekedéstől (az összes érkezés 97%-a), és az utakat szervező utazási irodáktól, utazásszervezőktől (87%). A szigeteken meglehetősen nagy autóforgalom tapasztalható, a vendégek nagy része repülőgéppel érkezik, akik a szigeteken bérelnek járműveket, hatalmas forgalmat produkálva a nyári hónapokban a nem kifejezetten erre a forgalomra méretezett utakon. A Baleár-szigetek vízforrásai sem tudják kielégíteni a megnövekedett számú vendégsereg igényeit. 1983 óta 1300 %-kal nőtt a szigeteken a víz sótartalma, amely ugyan nem teljesen ihatatlan, de elég kellemetlen ízt eredményez. Egy-egy kritikusabb periódusban az is előfordult, hogy külső forrásokból kellett pótolni a vizet: 1995 áprilisa és 1997 januárja között például tankerhajók hordtak vizet a Baleár-szigetekre az Ebro torkolatától.²² A szigetek energiafüggősége is jelentős, az energiaforrások 98,5%-a importból származik.

A tömegturizmus egyre komolyabb térhódítása mellett egyre lényegesebb elemként jelenik meg a rendelkezésre álló kínálati elemek menedzselésének igénye, ahol egyre fontosabb szempont, hogy a megnövekedett népesség igényeinek kielégítése folyamatosan biztosított legyen. A zsúfoltság csökkentése, közlekedés szabályozása, az urbanizációs folyamatok keretek között történő tartása, vízfogyasztás mérséklése egyre komolyabb kihívásként jelentkezik, párhuzamosan annak az igényével, hogy a turisztikai tevékenységek ne tegyék tönkre a természetes ökoszisztémákat, hogy a szigetek továbbra is vonzó kínálati elemeket tudjanak felmutatni. Érdekes kérdésként merül fel, hogy a piacgazdaság viszonyai között lehet, illetve kell-e az egyéb-

---

²⁰ Eurisles, 2001

²¹ Bardolet, E. (2001), 194. p.

²² Eurisles, (2002)

ként dinamikusan növekvő idegenforgalmat korlátozni, be kell-e avatkozni az egyes folyamatokba, akár a versenyképesség lehetséges csökkenésének árán is?

A helyi kormányzat az egyre intenzívebben jelentkező kritikus trendekre és negatív visszacsatolásokra az 1990-es évek második felétől piac szabályozásának megindításával reagált. A szigetek területének közel 40%-át védettség alá helyezték. A védett területeken kívüli terület 54%-a mezőgazdasági terület, és 7% az előirányzott, beépíthető területek maximálisnak tekintett határa. E terület 78%-a már beépült, a maradék 22% viszont elméletileg alkalmas lehet a további fejlesztésekre.²³ A helyi kormányzat továbbá az egyes folyamatok szabályozásával, használati díjak, ökoadó bevezetésével, különféle projektek, programok elindításával próbál a helyzeten úrrá lenni, több-kevesebb sikerrel, ugyanis ezek az eszközök a turisztikai termékek árában is megjelennek, amelyek a későbbiekben akár versenyképesség romlását is eredményezhetik.

Összegzés

Az Európai Unió szigeteit, szigetrégióit vizsgálva hiba lenne azt állítani, hogy a jelenlegi gazdasági szituációból adódóan állandó hátrányoktól sújtott területeknek titulált szigeteket valamiféle „sorszerűség” kényszeríti a tartós alulfejlettség állapotába. Európa állandó hátrányoktól sújtott régiói és autonómiával nem rendelkező szigetei számos esetben komoly hasznosítható előnyökkel rendelkeznek: ilyen az egyes természeti erőforrások köre, a megújítható energiaforrások hasznosításának lehetősége, (tényleges) turisztikai vonzerejük, geostratégiai helyzetük, a tengeri útvonalak közelsége, vagy éppen az egyes szigetekeken található sajátos ökoszisztémák sokfélesége.

A több szempontból is meglehetősen eltérő jellegzetességeket mutató sikeres szigeteket vizsgálva a kedvező helyzet elsősorban attól függ, hogy sikerül-e mozgósítható erőforrásokat, a külvilágot is „érdeklő” versenyképes elemeket találni, melyeket képesek kamatoztatni, ki tudják-e használni speciális pozícióikból fakadó előnyöiket, valamint képesek-e menedzselni az anyaországokkal, háttérterületekkel kapcsolatos viszonyrendszerüket? A három vizsgált szigetrégió közül a Baleár-szigetek esetén a turizmusnak van kitüntetett szerepe, Shetland esetében az olaj, a halászati területek és a „web-gazdaság” jelentős, Åland esetében pedig az I. világháborút lezáró békeszerződések következtében kialakult sajátos gazdasági, politikai autonómiának köszönhető az önrendelkezés magasabb foka, melynek következtében a Finnországhoz tartozó, de meghatározó svéd lakossággal rendelkező szigetcsoport gazdasága jobban teljesít, elsősorban az önálló adórendszerének, valamint a hajóregisztrációs lehetőségeknek köszönhetően. Az egyes válaszokra azonban sok esetben a nem tipikus szituációk, történelmi véletlenek is komoly hatással bírnak. A külvilági trendek időről időre átértékel(het)ik a jól bevált gazdasági aktivitásokat, komoly strukturális kihívások rendszeresen történő jelentkezése figyelhető meg, amelyek folyamatosan új irányok felé nyomják a vizsgált sziget-gazdaságokat.

Felhasznált irodalom

Bardolet, E. (2001): The Path Towards Sustainability in the Balearic Islands. In: Mediterranean Islands and Sustainable Tourism Development. Practices, Management and Policies. Edited by Dimitri Ioannides, Yorghos Apostolopoulos and Sevil Sonmez. Island Studies Series, Continuum, New York, 2001, 193-213. p.

---

²³ Uo. 211. p.

- Lindström, B. (2000): Culture and Economic Development in Åland. In: Lessons From the Political Economy of Small Islands. The Resourcefulness of Jurisdiction. Edited by Godfrey Baldacchino and David Milne. Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island, Macmillan Press Ltd. London, 2000, 107-120. p.
- Moore, D. W. (2005): The Other British Isles. A History of Shetland, Orkney, the Hebrides, Isle of Man, Anglesey, Scilly, Isle of Wight and the Channel Islands. McFarland & Company Inc., North Carolina
- Analysis of the island regions and outermost regions of the EU (2003) Part I. The island regions and territories.
http://www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/ilesrup/islands_part1_summary_en.pdf
- Off The Coast of Europe. Study undertaken by Eurisles on the initiative of the Islands Commission of CPMR, 2002 http://www.eurisles.com/strategie/Sommaire_EN.htm
- ECO/137 Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: Vélemény a strukturális hátrányoktól sújtott régiókról Brüsszel, 2005. február 10.
http://eescopinions.eesc.europa.eu/viewdoc.aspx?doc=/esp/esp_public/ces/eco/eco137/hu/ces140_2005_ac_hu.doc
- Åland in Brief <http://www.aland.ax/404.pbs>
- BBC News: Powering on with island wind plan.
http://news.bbc.co.uk/1/hi/scotland/north_east/6277049.stm
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Åland>
- <http://www.shetland.gov.uk/business-jobs/EconomicDevelopment.asp>
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Shetland>

